

ЦЭРГИЙН СЭТГЭЛ СУДЛАЛ

ЭХ ОРОНЧ ҮЗЛИЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДЛУУД

THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF PATRIOTISM

Б.Буд. МУБИС-ийн докторант

Удиртгал

Даяаршлын үйл явц болох улс орнуудын зах зээл, санхүү эдийн засгийн харилцан, хамаарал гүнзгийрч, мэдээлэл, технологийн эрчимтэй хөгжил, ардчиллын үзэл санаа улс үндэстэн бүрт түгэн хүрч хөгжил дэвшлийн чиг хандлагад үзүүлэх нөлөө улам бүр өсөн нэмэгдсээр байна. Ийм нөхцөлд эх оронч үзлийн талаархи эртний гүн ухаантан, эрдэмтдийн онол, арга зүйн үндэслэл, үзэл баримтлал, түүхэн эх сурвалжийг тодруулж, түүний мөн чанарыг тодорхойлох нь залуу үеэ эх оронч үзлээр хүмүүжүүлж төлөвшүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

Нэг. Эх оронч үзлийн түүхэн эх сурвалж

“Patriotism” буюу бидний хэлж заншсан “Эх оронч үзэл” гэдэг нь төрөлх нутгаа хайрлан хамгаалах үзэл юм. Үгийн уг гарал нь “patris” гэсэн грек үгээс үүсэлтэй “Эх орон нэгтэн”, “эх орон” гэсэн утгыг илэрхийлдэг. Эртний грекүүд эх оронч үзлийг үндэстэн-улс гэхээсээ илүүтэй хэл, шашин шүтлэгтэй холбон авч үздэг байжээ. Хиндү хэл дээр гарсан эртний “Рамаяна” туульд /Janani Janma Bhoomischa Swargadapi Gariyasi/ гэж бичсэнийг монголчилбол “Эх орон” нь тэнгэрээс аугаа гэсэн утгатай бөгөөд уг үндэстний хувьд эх оронч үзлийн суурь дэвсгэр болдог.

Эх оронч үзэл гэдэг хийсвэр ойлголт бус. Туурга тусгаар улс, ард түмнийхээ эрх чөлөө, аж амьдралын сайн сайхны төлөө үе үеийн баатарлаг зоригт хүмүүсийн итгэл үнэмшлийн үр дүн болохыг баталж байна.

Харин XVIII зууны Сэргэн мандалтын үед эх оронч үзлийг үндэсний үзлээс тусдаа ер нь хүмүүн төрөлхтөнд буян үйлдэх үзэл гэж тайлбарлаж байв.

Зөвлөлүүдийн төрийг үндэслэгч, онолч В.И.Лениний тодорхойлсноор эх оронч үзэл бол нийгмийн үзэгдэл. Тийм учраас түүхийн үүднээс, нийгмийн бусад үзэгдэл, үйл явц, түүхийн тодорхой туршлагатай холбож үзэх нь зүйтэй гэсэн санааг дэвшүүлсэн байдаг.

Хүн төрөлхтөний амьдралын түүх талаас нь авч үзвэл хүмүүн эрт балар цагаас төрсөн нутаг, амьдрах орон зай, үндэсний соёлын өв уламжлалаа хүндэтгэж ирсэн уламжлалтай. Хувийн өмч, ангийн ялгавар бүрэн тодорхой болоогүй байсан тэр үед хүмүүсээс ураг төрөл, амьдрах орчноо гэх сэтгэлгээ үзэл суртлын хэмжээнд хүрээгүй, урсгал төсөөллийн шинжтэй байжээ. Ер нь араатан амьганд хүртэл тухайлбал: арслан барс бас нутгийн заагаа хамгаалж булаалддаг, адуу нутаг руугаа гүйдэг зөн билэг байдаг.

Мөн зөвлөлтийн эрдэмтэн Н.И Губанов “Эцэг өвгөдийн шарил булш тухайн ард түмний түүхийн чухал хэсэг

байдаг. Тэднийгээ хүндэтгэн дээдлэх нь ураг төрлийн ухамсарын нэг хэлбэр гэж үзэж болох талтай. Эдүгээ цагт Баян-Өлгий аймгийн нутагт казакууд өвөг дээдсийнхээ шарилыг байгалийн чулуугаар булш бунхан өрж үлдээсээр байна.

Эх нутгийнхаа төлөө тулалдсан ардын баатарын хөшөө дурсгал ч түүхэн эд өлгийн зүйл болж байв. Тийм учраас скифчүүд ураг төрлийнхөө булш бунханыг “эх орон” гэдэг ойлголттой холбож үздэг байжээ”⁴⁵.

Улмаар газар тариалан эрхэлж, үйлдвэрлэл хөгжихийн хирээр хүн ард тодорхой газар нутагт суурьшиж эхэлсэн. Тухайн үеийн сэтгэгчид хүмүүсийн төрсөн нутгийн тухай сэтгэлгээ нилээд гүнзгийрэн хөгжиж буйг мэдэрч, энэхүү сэтгэл хөдлөлийг үзэл суртлын талаар тодохойлон дүгнэх оролдлого хийж байв. Тухайлбал: “Эх орон бол эцэг эхээс ч үнэтэй зүйл...” гэж эртний грекийн гүн ухаантан Платон хэлжээ. Иймэрхүү санаа боол эзэмшлийн үеийн яруу илтгэгч нар ч олонтаа дурдаж байжээ. Ромын уран илтгэгч Цицерон “Хүмүүсийг дотногшуулан ойртуулах явцад нэгэн хэл, гарал үүсэл гэх мэт олон шат бий. Гэхдээ тэдгээрийн дотроос хамгийн ойр, дөхөм нь нэгэн ураг иргэний (civitas) барилдлага мөн” гэжээ.⁴⁶

Эртний гүн ухаантнууд “эх оронч үзэл бол жирийн нэг иргэний үүргээ биелүүлэх явдал төдий бус харин эх орноо эрэлхэгээр хамгаалх, төр улсаа удирдахад оролцох явдал мөн” гэсэн дүгнэлт хийсэн байдаг. Харин

энэ үзэл нь гагцхүү ноёлогч ангийн төлөөлөгчдийг алдаршуулан магтахад шууд чиглэгдэж байв.

Феодолын буюу дундад зууны үеийн үзэл сурталчид эх оронч үзлийг шашин төрөө хамгаалах зорилгод ашиглан хүмүүсийг шашин шүтлэгээр нь ялгаварлан гадуурхах үзэл дэлгэрүүлэх болсон. Францын их хувьсгалын үзэл сурталчид энэ үзэл санааг шүүмжилж, эх оронч үзлийг эрх чөлөөний төлөө, феодолын хэмжээгүй эрхт ёс дэглэмийн эсрэг хийх тэмцэлтэй шууд холбон үзэж байв. Жишээлбэл: Поль Гольбах эх оронч үзлийг “Эрх чөлөөний хамгийн сайхан үр дагаварын нэг гэжээ”⁴⁷ “эрх чөлөөгүй газар эх орон байх үндэсгүй”⁴⁸ (мөн тэнд 369 дэх тал) хэмээн тунхаглажээ. “Эх оронч сэтгэлгээ бол хувийн ба нийгмийн ашиг сонирхлын нэгдлийн тодорхой илрэл мөн” гэж Гельвеций хэлсэн байдаг. Манай ардчилсан хувьсгалын удирдагчдын нэг С.Зориг ашиг сонирхлыг дараалан эрэмбэлсэн байдаг. “Эх оронч үзэл” гэдэг нэр томьёо улс төрийн толь бичигт анх түрүүнд Францын хөрөнгөтний их хувьсгалын үед гарч иржээ. Тэд эх орон, эрх чөлөөг талархагчид, феодолын хэмжээгүй эрхт ёсыг эсэргүүцэгчдийг “эх орончид” гэж нэрлэж байв. В.И Ленин “Эх оронч үзэл XVIII зууны үеийн Францын их хувьсгалаас үүсэлтэй” гэж бичсэн байдаг.

Хоёр. Марксизм ба эх оронч үзэл.

Өнгөрсөн зууны Зөвлөлтийн ном хэвлэлд “Отечество”, “Родина” гэдэг

⁴⁵ Н.И Губанов. Отечество и патриотизм. М. 1960 г. 34-35-дахь тал

⁴⁶ История Рима. М. 1970 г. 9-дэх тал

⁴⁷ П. Гольбах. Избранные произведения В двух томах. II боть. М. 1963 г. 42 дахь тал

⁴⁸ П. Гольбах. Избранные произведения В двух томах. II боть. М. 1963 г. 369 дахь тал

хоёр нэр томъёо харилцан өөр утгаар хэрэглэгддэг. Харин бид энэхүү хоёр ойлголтыг хамтатган “Эх орон” гэдэг нэрээр орчуулан хэрэглэсээр ирсэн. Ер нь “Отечество” гэдэг нь “Родина” гэдэг ойлголтыг бодвол арай өргөн утга агуулгатай. Тодруулбал: тухайн улс орны төрийн байгууламж, газар нутаг, хэл соёл, зан заншил. Өв уламжлалыг бүхэлд нь хамаардаг. Нийгмийн байгууламж, улс төрийн агуулга, хэв шинжээр нь феодал, хөрөнгөтөн, социалист хэмээн ялгаварлах хандлага буй болсон.

Тийм учраас К.Маркс Ф.Энгельс “Эв хамт намын тунхаг” бичигтээ “Капиталист мөлжлөгийн нөхцөл пролетариуд эх оронгүй” /Отечество/ гэж бичжээ. Монгол хэлэнд бол /Отечество/ гэдэг нь “Эх орон”, “Родина” гэдэг нь Төрсөн нутаг буюу “Унасан газар, угаасан ус” гэсэн ойлголтыг өгч байна.⁴⁹¹

Оросын эрдэмтэн сэтгэгч Г.В.Плеханов “эх оронч үзэл ба социализм” хэмээх өгүүлэлдээ эх оронч үзлийг эдийн засгийн хөгжлийн хандлагын үүднээс тайлбарласан. Тэрээр, “Эх орон гэдэг бол түүхийн чанартай, тухайлбал үндсэн агуулгынхаа хувьд дэлгэрэн баяжих шинж чанартай ухагдахуун. Овог аймгийн отог, омгийн ухамсараас өнөөгийн улс үндэстний хэмжээний үзэл санаа болон дэвшиж ирснийхээ нэгэн адил “эх оронч” үзэл санаа ч мөн адил хүн төрөлхтнөө гэх зүйрлэшгүй өргөн үзэл санаанд уусан нэгдэх юм. Эх оронч үзлийг бүрэлдүүлж хувьсган дэвшүүлэгч гол хүч бол эдийн засгийн

хөгжил” гэж үзсэн байна.⁵⁰²

Марксизмын онолчид “...эх оронч үзлийн тухай өмнөх үеийн гүн сэтгэгчдийн сургааль нь түүх, нийгэм, улс төрийн хувьд явцуу хязгаарлагдмал. Түүхийн тайзнаа мөн чанараараа интернационалч хүч болсон ажилчин анги гарч ирсний үр дүнд эх оронч үзлийн нийгэм эдийн засгийн үндэс эх оронч үзэл хийгээд интернационалист үзлийн диалектик холбоо, эх оронч үзлийн ардчилсан буюу ангийн утга агуулгын тухай асуудлыг цоо шинээр тайлбарлах шаардлага гарч ирсэн. ...Дан ганц оюун санааны амьдралын мөн чанар гагцхүү ардчилсан энэрэнгүй үзлийн үүднээс биш юуны өмнө бүх хөдөлмөрчдийн ашиг сонирхлыг илэрхийлэгч, туйлбартай хувьсгалч анги болсон пролетариудын улс төрийн язгуур эрх ашгийн үүднээс авч үзэж шийдвэрлэх нь чухал” гэж үзсэн байна. Тэд энэ асуудлыг юуны өмнө нийгмийн хөгжлийн материаллаг нөхцөл, түүхийн тодорхой туршлагатай холбохын зэрэгцээ эх оронч үзлийн мөн чанарыг зөв авч үзэх, тайлбарлах ганц зөв зам бол түүнийг ажилчин анги, хөдөлмөрчдийн ашиг сонирхол, ангийн зорилгын үүднээс авч үзэх явдал мөн” гэж үзсэн. В.И. Ленин “Их оросынхны үндэстний бахархлын тухай”, “Питирим Сорокин үнэнээ хүлээлсэн нь” зэрэг олон бүтээлдээ эх оронч үзлийн ангич чанарыг тодорхой нээн харуулжээ. Нийгмийн аливаа анги, давхарга бүхэн хүмүүсийн эх орноо гэх сэтгэлгээг өөрийн ангийн ашиг сонирхолд ямагт ашиглаж ирэв. Феодал язгууртны болоод хөрөнгөтний

^{49 1} В.И.Ленин. Бүрэн эмхэтгэл. М. 16-дугаар боть 451 тал

^{50 2} Г.В.Плеханов. Избранные философские произведения, Т. III. М. 1957. 93 дахь тал

“эх оронч үзэл” гэгч нь ард түмнүүдийг ямагт бие биенээс үндэстнээр зааглан тусгаарлаж тэдний дунд үл итгэлцэх байдал төрүүлэн, цуст дайн түрэмгийлэлд ч хүргэж байна” гэжээ.

Тухайн үеийн оросын үгээгүй ядуучуудын хувьсгалт ухамсар, гал халуун эх оронч үзэл нь Октябрын хувьсгалыг хийх, иргэний дайнд ялалт байгуулах, хувьсгалын дараах өлсгөлөн, гуйланчлалыг сөрөн туулах, аж ахуйг сэргээн босгосх, гадны зандалчдыг бут цохих, эх орондоо социализм, коммунизмыг байгуулах бүхий л тэмцэлд ялалт байгуулахад чиглэгдэж байжээ.

Эх оронч үзлийг авч үзэх марксизм-ленинизмын өөр нэг чухал зарчим бол түүнийг пролетарийн интернационализмтай шууд холбон үүнээс тасархай “эх оронч үзэл бол” үндсэрхэх үзэлтний хоосон чалчаа яриа байхаас хэтрэхгүй гэж үзэж байв. Д.Маркс, Ф.Энгельс 1847 онд “Коммунист намын тунхаг”-таа дэвшүүлсэн “Орон бүхний пролетари нар нэгдэхтүн” гэсэн уриа хөрөнгөтний эсрэг тэмцэлд ажилчин ангийн эрх ашиг нийтлэг болохыг илэрхийлж, энэ тэмцэлд янз бүрийн улс үндэсний ажилчин ангийг нэгтгэхийн чухлыг онцлон заасан байдаг.

Улмаар XIX зуунд үндэсний үзлийн нөлөөн дор эх оронч үзэл бусдын өмнө хариуцлага хүлээх гэсэн өөр утга агуулгатай болжээ.

Дайн тулалдаан, аливаа улс үндэстний аюулгүй байдал заналхийлэл бодитой нүүрлэсэн үед эх оронч үзэл дэвэрч, тайван цагт намжмал байдалд шилждэг зүй тогтлыг эрдэмтэд

ажигласан байна.

Эх оронч үзлийн түүхэн эх сурвалж нь олон зуун жилийн турш төрөлх нутгаа хамгаалах, үндэсний хэл соёлоо дээдлэх, тусгаар улсынхаа бүрэн эрхт гишүүн байх өөриймсөх сэтгэлгээтэй салшгүй холбоотой. Эх оронч үзэл бол эх орноо хайрлан хамгаалах, эрх тэгш, эрх чөлөөтэй, энх амгалан амьдрах, түүний төлөө өөрийн ашиг сонирхлыг золиослоход бэлэн байх агуулга бүхий ёс суртахуун, улс төрийн зарчим, нийгмийн мэдрэмж юм.

Эх оронч үзэл өөрийн орны хөгжил цэцэглэлт, түүх соёлоор бахархах, уламжлалт зан суртахуун, ёс заншлын онцлогийг хамгаалах, өөртөө шингээх хүсэл эрмэлзлэл, эх орондоо хамааралтай байгаагаа мэдрэх сэтгэл хөдлөл юм. Мөн түүнчлэн ард түмэнтэйгээ өөрийгөө адилтгах, эх орон ард түмнийхээ эрх ашгийг дээдлэн хамгаалах эрмэлзлэлтэй байхыг шаарддаг. Эх оронч үзэл өөрсдийгөө дөвийлгөн хэт үндсэрхэх, бусдыг тохуурхан гадуурхах зэрэг сөрөг үзэгдэлд харш юм.

Үндэстэн ба үндэсний төрт улс бүрэлдэн буй болох XVIII зууны үед эх оронч үзэл нийгмийн ухамсрын үндсэн хэсэг төдийгүй улс орон, үндэстний хөгжлийн хөшүүрэг болсон. Эх оронч үзэл санаа эх орон ард түмнээ хайрлан хамгаалах эерэг зан чанарыг төлөвшүүлдэг.

Гурав. Эх оронч үзэл ба үндэсний үзэл

Оросын эх оронч үзэл. Орос орон түүхэндээ олон ээдрээтэй асуудалтай тулж явсан нь Оросын үндэсний үзэлд ул мөрөө үлдээсэн байдаг.

Үүнд орос гүрэн олон зууны турш бөглүү тусгаарлагдмал, зах хязгааргүй том газарт сунан байршсан, зам, харилцаа, холбоо бүдүүлэг, тариачны ахуй ихэд нөлөөгөө үзүүлж байжээ. Түүхийн цагийн аясаар Орос оронд өрнийн нөлөө тусч эхэлсэн XIX зуунд Оросын үндэсний гэх үзэл анх эхээ авсан гэж хэлж болох юм. Орос оронд хамжлагын ёс халагдаж, Польшид бослого тэмцэл гарсантай холбогдуулан Славифилүүдийн славян үндэстнүүдийг нэгтгэх хөөрөл дарагдаж, славифилизм илүү орос маягийн үндэсний үзэл буюу шинэ славифилизм болж хувирах эхлэл болсон.

Шинэ славифилизмын төлөөлөгч Данилевский “Оросын эзэнт гүрний хил хязгаарыг тэлэх явдал оросын амин сонирхол” гэж байсан бол Леонтьев цагдаагийн улс байгуулах нь Европын нөлөөнөөс Оросыг хамгаалах хэрэгсэл гэдгийг сурталчилж байв. Улмаар Ф.Достоевский, Н.Данилевский, К.Леонтьев нар славифилизмын консерватив хэлбэр болох “Почвенничество” (хөрсөндөө буух гэсэн утгатай) үзлийг хөгжүүлжээ. Энэ бол Оросын үндэсний үзлийн суурь дэвсгэр байсан.

Октябрийн хувьсгалын дараагаас 1930-аад оны дунд үе хүртэл Зөвлөлт холбоот улсад “эх оронч үзэл” гэдэг ойлголт эрс сөрөг шинж чанарыг агуулж байв. Энэ ойлголтыг “хөрөнгөтөн”, “хувьсгалын эсэргүү” ойлголттой адилтган үзэж байсан. Тухайн цаг үед иймэрхүү харилцаа зөвхөн өндөр дээд тушаалын удирдагч төдийгүй олон түмний дунд ч түгэж

их хэлмэгдүүлэлт явагдсан түүхтэй. Эх оронч үзэл хяхан хавчих бодлого утга зохиол, урлаг, шинжлэх ухаан ялангуяа түүх, боловсролын салбарт ч өргөн дэлгэрсэн. Энэхүү урсгалын нэг тод төлөөлөгч нь М.Н.Покровский. Нийгэмд эх оронч үзэл санааг нухчин дарах зайлшгүй шаардлага дэлхийн пролетарийн төр улс байгуулахад үзэл санааны ихээхэн саад бэршээл учруулж байна гэж үзсэнтэй холбоотой. Жинхэнэ эх оронч үзэл бол ангич, интернационалч байх ёстой. Өөрөөр хэлбэл бүх дэлхийн пролетари нар улс үндэстэн хамаарахгүйгээр нэгдэх ёстой гэсэн үзлийг сурталчлах болсон. Үндэсний, уламжлалт эх оронч үзэл дэлхийн хувьсгалын үйл хэрэгт хортой төдийгүй дайсан гэж үзсэн. Гэвч 1930-ээд оны дунд үеэс Сталин үндэсний эх оронч үзлийг пролетаритай хамтатган оросын ард түмэн түүхэн дэвшилтэт хүч хэмээн сурталчилж эхэлсэн. Энэхүү хандлага Аугаа их эх орны дайны үед улам хүчээ авч, 1950 оны эхэн хүртэл улиг болтлоо сурталчилагдсан. Бүх холбоотын Лениний комсомолын байгууллагын 1962 онд ХИУ их хурлаар батлагдсан дүрмэнд “комсомолын гишүүн Зөвлөлт орны цогтой эх оронч бөгөөд хэрэгцээтэй цагт амиа өгөхөд бэлэн байна” гэсэн заалт оруулсан. Тус байгууллагын 1989 онд хуралдсан их хурлаар батлагдсан дүрмэнд заалтыг авч хаясан. Энэ байгууллагын Төв хороо пионерийн байгууллагаар дамжуулан сурагчдын дунд эх оронч үзлийг өргөн дэлгэр сурталчилж байлаа. Нийгмийн ухааны зарим салбарт ялангуяа гүн ухаанд 1960 оны сүүлч 1980 оны эхээр эх оронч үзлийг нийгмийн ухамсрын

үзэгдэл мөн гэсэн үзэл бодол өргөн тархсан. Улмаар 1980 оны дунд үеэс эх оронч үзлийг нийгмийн оюун санааны амьдралын нэг хэсэг гэх хандлага давамгайлах болсон. Зарим нэг бүтээлд эх орны түүхэн хөгжлийн явц дахь оюун санааны онцгой шинж чанарын илэрхийлэл, янз бүрийн нийтлэгийн сэтгэл зүй хэмээн судлагдсан. Оросын холбооны улсын холбооны засаг захиргааныхан өнгөрсөн зуууны 90-ээд онд хүүхэд залуучуудын “эх оронч хүмүүжил”-ийн асуудлыг огт анхаарахгүй орхигдуулсан. Харин орон нутгийн удирдлагууд энэ асуудлаар хааяа нэг арга хэмжээ зохиож байгуулж байсныг дурьдан хэрэгтэй байв. Гэвч өнөөгийн Оросын удирдлага Оросын үндэсний үзлийг орлуулахын тулд “Патриотизм”-ыг нийт иргэдийнхээ албан ёсны үзэл санааны үндэс болгож байна. Оросын үндэсний үзэл Тэрээр өнгөрсөн оны сүүлчээр болсон сэтгүүлчидтэй хийдэг уламжлалт хэвлэлийн бага хурал дээр “Эх оронч үзэл бол төр улсыг бэхжүүлэх үндэс байх ёстой. Ямар нэгэн сэтгэл хөдлөлөөр бус энэ үгийн хамгийн сайн сайхан, өргөн утгаар бол манай төр улсыг бэхжүүлэх үндэс байхаас өөр аргагүй” хэмээн оросын нийгмийн орчин үеийн үзэл суртлын агуулгыг тодорхойлсон. /Президент России Владимир Путин поддержал идею создания в России телепередачи о национальных ценностях и выразил убежденность в том, что патриотизм должен быть основой укрепления государства. «Я считаю, что в самом хорошем, не квасном смысле этого слова, патриотизм не может не

быть основой укрепления нашего государства, в широком и в самом благородном смысле этого слова», -сказал президент на ежегодной большой пресс-конференции, отвечая на вопрос журналиста о современной идеологии российского общества/. (Путин назвал патриотизм основой укрепления государства. Пресс-конференция 25 декабря 2018). Улмаар: “Эх оронч үзэл (патриотизм) үндсэрхэг үзэл (национализм) болон өргөжиж болох бөгөөд энэ бол аюултай хандлага. Зарчмын хувьд бид үүнийг анхааралдаа авч ийм явдал гаргуулахгүй байхын төлөө бүгдийг хийх хэрэгтэй. Би бол Орос оронд байгаа хамгийн том үндэсний үзэлтэн (националист). Хамгийн зөв үндэсний үзэлтэн. Үндэсний үзэл бол бодлого, үйл ажиллагаагаа ард түмний сайн сайхны төлөө эрэмблэх явдал. “Патриотизм может перерасти в национализм и это опасная тенденция. В принципе, мы должны это иметь ввиду и делать все, чтобы этого не случилось. Самый большой националист в России - это я. Но самый правильный национализм, это выстраивание действий и политики, чтобы это пошло на благо народу” гэж энэ хоёр үзлийн ялгааг тодруулсан байна. Орчин үеийн оросын христийн шашны тэргүүн II Алексей “...Эх оронч үзэл бол чухал ач холбогдолтой гэдэгт эргэлзэх зүйлгүй. Энэ мэдрэмж бол ард түмэн, хүн бүрийг эх орныхоо аж амьдралын төлөө хариуцлагатай болгож өгсөн. Эх оронч үзэл гэдэг бол хариуцлага. Эх орныхоо төлөө хүн бүр хариуцлагатай байх ёстой. Эх оронч үзэл байхгүй бол хариуцлага гэх зүйл

байхгүй. Хэрвээ ард түмнийхээ тухай бодохгүй бол гэр бүл, удам судрын тухай ярих нь утгагүй. Гэр орон гэдэг бол зөвхөн таатай орчин биш. Энэ гэр бүлд дэг журамтай байх ёстой. Энэ нь үр хүүхдүүдийнхээ төлөө хариуцлагатай байна гэсэн үг. Эх оронч үзэлгүй хүн гэдэг бол угтаа эх оронгүй хүн юм. Түүнд өөрийн гэсэн эх орон байхгүй. Харин дэлхийн хүн гэдэг бол гэргүй хүнтэй агаар нэг. Бас нэг чухал зүйл бол эх оронч үзлийн мэдрэмжийг бусад ард түмэнтэй дайсагнах үзэлтэй хольж хутгаж болохгүй. Энэ нь хэт үндсэрхэг үзэл” (Владимир Соловьёв, Национальный вопрос в России) гэж хэлсэн байна.

Хятадын үндэсний үзэл гэдгийг Хятад соёлтой ард түмний нэгдмэл төр улс байх үзэл гэж хэлж болох юм. Хятадын анхны төр, улс байгуулагдсан түүхийг Шан (Shang Dynasty), өөрөөр Yin Dynasty династийн үеэс тоолбол 3000 гаруй жил болно. Америкийн хятад судлаач Lucian W. Pye (1921-2008) “Хятадын үндэсний үзлийн илрэх хэлбэр дэндүү өргөн барьцгүй учир Хятад гэж чухам хэн бэ гэдгийг хэлэх бололцоогүй, утгагүй” гэж тэмдэглэж байлаа. Гэтэл зарим эрдэмтэн “ийм тодорхойгүй байх нь хятадуудад дотоод, гадаадын хямрал, нөлөөнд зохицоход тустай эерэг байсан” гэж үзэх нь бий.

Хятад гүрэн XIX зууны сүүлч үед Манжийн эрхшээлд байсан нь үндэсний үзэлд үл нийцэх харш хэмээж бослого тэмцэл гарч байжээ. Манж чин улсын Засгийг унагаах цорын ганц хэрэгсэл нь хувьсгал хийх явдал мөн” үзсэн. БНХАУ-ын албан ёсны үзэл

суртал нь Хятад улс-олон үндэстний улс, хэдийгээр хүн амын 90 гаруй хувь нь хан үндэстэн боловч бүх л үндэстний хэл, соёлыг тэгш хүндэтгэх зарчимтай. Гэвч практик дээр жижиг үндэстнээ хан үндэстэн хүний олонлогоор аажмаар уусгаж байгаагаас харахад хятадын үндэсний үзлийг хан үндэстний ноёлох байр суурийг бэхжүүлэх үзэл гэж болох юм. Хятадын үндэсний үзэл өнгөрсөн зууны 1960, 70-аад онд эх газартаа марксизмтай хутгалдаж илүү интернационалч шинжтэй болсон гэж үздэг. Харин Тайваны хятадуудын хувьд үндэсний үзэл гэдэг нь Сун Ят Сений үзэл санаа, түүний үндэслэсэн Гоминдан намын коммунизмыг эсэргүүцэх үзэл хэлбэртэй болсон байна. Хэдийгээр хятадын үндэсний үзлийг БНХАУ болон Тайваньд өөр өөрөөр ойлгох болсон ч аль аль нь бие биенийхээ нутаг дэвсгэрийг өөрийн гэж үздэгээрээ нэгдмэл юм. Тайванийн үндэсний үзэлтнүүдийн гол зорилго нь эх газрын Хятад, Тайвань хоёрыг нэгтгэх явдал. БНХАУ, Тайвань аль аль нь 1991 он хүртэл бие биенээ нэгтгэх зорилгоо албан ёсоор зарлаж байсан. Харин 1991 оноос Тайвань албан бусаар энэ байр сууринаасаа ухарсан байдаг. Үүний гол шалтгаан нь Тайванийн үндэсний үзэлтнүүд дотроо хуваагдсантай холбоотой. БНХАУ-ын зүгээс Тайванийг тусгаар тогтнолоо зарлавал цэргийн ажиллагаа явуулна хэмээсэн нь тусгаар тогтнохыг эрмэлзэгчдийн дургүйцлийг хөдөлгөсөн байж болох юм. Зөвлөлт холбоот улс болон түүний тэргүүлсэн социалист тогтолцоо 1990-ээд онд задран унаж, эх газрын Хятад эдийн засгийн хувьд хөгжиж байгаа

зэрэг нь хятадын үндэсний үзлийг шинэ маягаар харах шаардлагыг бий болгож байна. Тодруулбал өнөөгийн ХКН улам хятадчиллагдан үндэсний үзэл нь улам гүнзгийрэх хандлага гарч байна. Хүйтэн дайн төгсгөл болж коммунизмаас түргэн салсан хятад орны хувьд хятадын үндэсний бахархлыг сэргээх үүрэг БНХАУ-д тулгамдсан зорилт болсон. Хятадын Ардын Чөлөөлөх армийн 90 жилийнхээ ойг өмнөд хөрш 2017 онд сүрлэг тэмдэглэсэн. Энэхүү арга хэмжээний үеэр Өвөр Монголын Жүрихэ буюу “Зүрх” гэдэг монгол нэртэй “Жиезе” баазад хийсэн цэргийн сүрт парад дээр Хятадын тэргүүн Си Жин үг хэлэхдээ “Өнөөдөр бид хятад үндэстнийг сэргэн мандуулах зорилгодоо хамгийн их ойртоод байна. Хятад улс өөрийн зорилгодоо хүрч, аюулгүй байдлаа хангахын тулд түүхэндээ байгаагүй хамгийн хүчирхэг армийг байгуулах хэрэгтэй. Одоо манай улсад хүчирхэг арми урьд урьдынхаас илүү хэрэгтэй байна. Манай арми халдан довтолсон бүх дайсныг ялж, үндэсний тусгаар тогтнолоо хамгаалан улс орны аюулгүй байдал, хөгжлийг хангах бүрэн чадвартай” гэж мэдэгджээ.⁵¹ Улмаар ХКН-ын XIX их хурлын нээлт дээр тус улсын дарга Си Жинпин хэлсэн үгэндээ “Хятадын социализм байгуулах үйл явц Марксист үзэл суртлын жолоодлогоор явж ирсээр нэг намын тогтолцоо оршин тогтноход аюул заналхийлж буй шинэ эринд шилжлээ. ...Намын удирдлага дор Хятад улс шийдээгүй олон асуудлаа шийдэж, төлөвлөж байсан ч хэрэгжүүлээгүй ажлаа хэрэгжүүлж, улс, намд саад

болж байсан бэрхшээл саадыг давлаа. Дорноос өрнө зүгт, умардаас өмнөд хүртэл нарны доорх бүхэн намын удирдлагад захирагдана”⁵² хэмээн цохон тэмдэглэсэн нь эх оронч үзэл үндэсний үзэл болн өргөжиж байгааг тодхон харуулж байна.

Америкийн нэгдсэн улсын үндэстний үзэл АНУ бол үндэсний үзлийг хамгийн их үзэн ядагч боловч өөрөө хамгийн үндэсний үзэлтэй орон юм. Үндэсний үзлээ их гүрний эх оронч үзэл бодлогоор хэрэгжүүлдэг. Дэлхийн II дайнаас хойш дэлхий дээр АНУ нэн хүчирхэгжиж ЗХУ задарч хүйтэн дайн төгсгөл болсноос хойш бүрэн давамгайлж ирлээ. Эх оронч үзлийн далбаан дор үндэсний үзлийг агуулдаг.

Америкчууд өөрсдийн байгуулсан ардчилсан үзэл санаа, зарчим, төрийн байгуулалт, аж төрөх ёсоо давуу талтай гэж үзэн түүнийгээ бусад үндэстэнд эх оронч үзлээр дамжуулан түгээн дэлгэрүүлэх эрхэм зорилготой. Энэ утгаараа америкийн эх оронч үзэл интернационалч шинж чанартай. Америкийн эх оронч үзэл цаг хугацааны хувьд аажим хувьсалд орж хөгжиж ирсэн түүхтэй.

АНУ-ын эдийн засаг, цэрэг зэвсгийн тасархай ноёрхол нь эх оронч үзэлтэйгээ хослон дэлхийн тэргүүлэх гүрэн болгож хувиргалаа. Америкчуудын бүтээсэн орчин үеийн поп соёлын урьд хожид үзэгдээгүй түрлэг давалгаа орж ирж дэлхий дахиныг хошууруулав. 2001 оны дараахь терроризмын эсрэг дайн америкийн эх оронч үзлийн шинэ үе шат болж байна. “Эх оронч үзлийн хууль” гарч, дэлхийн халуун цэгүүдэд эх оронч үзлийн төлөө цуст дайн

⁵¹ ¹ Zindaa.mn. 2017 оны 08 сарын 02

⁵² ² News.MN .news.mn/r/513035/

мөргөлдөөн үргэлжилж байна.

Америкийн үзэл санаа, эдийн засгийн хүч чадлын давуу талыг бусад үндэстний үзэл санаа, соёл иргэншлүүд тэр бүр хүлээн зөвшөөрөхөөс татгалзаж эхэлсэн цаг үед бид аж төрж байна. Америкийн эх оронч үзлийг нийгмийн хөрөнгө чинээний анги бүлгүүд бараг ижил хэмжээнд хүлээн зөвшөөрдөг тул ангийн биш шинжтэй гэж үздэг. Гэхдээ нийгмийн анги бүлгийн орлого буурах тусам илүү хүчтэй байдаг. Дээд ангийн олигарх хэсэг нь илүү либерал бөгөөд эх оронч үзэл багатай байдгийг америкийн философич Хантингтон ажиглаж шүүмжилсэн байдаг. Америкийн эх оронч үзэл илүү хувь хүний шинж чанартай байдаг бөгөөд хувь хүмүүс өөрсдөө санхүүжүүлдэг гэсэн онцлог гэж үздэг.

АНУ-ын төрийн хувьд дотоодоо эх оронч үзлийг шууд санхүүжүүлдэггүй ч дэлхий даяар НҮБ, дэлхийн банк зэрэг олон улсын байгууллагаар дамжуулан санхүүжүүлдэг. Эх оронч үзлийг өмнөх түүх уламжлалтайгаа бус харин ирээдүйтэй холбож үздэг нь америкийн эх оронч үзлийн нэг онцлог шинж чанар.

АНУ-ын конгресс 2001 оны эмгэнэлт үйл явдлын дараа “Эх оронч үзлийн тухай” хуулийг 10 сарын 25-нд түр хугацаагаар батлан гаргаж, алан хядагчидтай тэмцэх зорилгоор цагдаа, тусгай албадын иргэдийн утас чагнах, өвчтөний түүх, номын сангаар үйлчлүүлэгчдийн талаар мэдээлэл авах эрхийг өргөжүүлсэн. Гэсэн хэдий ч энэ үйлдэл нь АНУ-ын оршин суугчдын аюулгүй байдлыг бүрэн хангаж чадахгүй, харин ч иргэдийн

эрх чөлөөг хязгаарласан хэмээн хүний эрхийг хамгаалагч, сөрөг хүчний эсэргүүцэлтэй тулгарсан.

Дөрөв. Монголчуудын эх оронч сэтгэлгээ.

Эх оронч үзэл гэдэг хийсвэр ойлголт бус. Туурга тусгаар улс, ард түмнийхээ эрх чөлөө, аж амьдралын сайн сайхны төлөө үе үеийн баатарлаг зоригт хүмүүсийн итгэл үнэмшлийн үр дүн болохыг баталж байна.

Манжийн хаант улсад дарлагдаж байх үедээ үндэсний тусгаар тогтнолоо сэргээхийн төлөөх 1911 оны үндэсний эрх чөлөөний хувьсгал, 1921 он Ардын хувьсгал, 1939 оны Халхын голын дайн, 1945 оны Чөлөөлөх дайн, МАХН-ын зөв мэргэн удирдлага дор ЗХУ-ын “ахан дүүгийн харилцаа”-нд түшиглэн пролетарийн интернационализмд үнэнч байж, социализм нийгэм байгуулахын төлөөх нөр их хөдөлмөр тэмцэл эх оронч үзлийн тод томруун илрэл байсан болохыг үгүйсгэхийн аргагүй юм.

Улмаар 1921 оны Ардын хувьсгал ялалтын үр дүнд ардын ардчилсан буюу социалист эх орон бий болж, түүний 70 шахам жил улс орон хөгжиж ирсэн. Тухайн үед МАХН-ын XV их хурлаас баталсан МАХН-ын программд: «Социалист эх оронч үзэл, пролетарийн интернационализм хоёрын салшгүй холбоо нэгдэлтэй байдгийг баримтлан, хөдөлмөрчдийг өөрийн эх орон, Зөвлөлт Холбоот Улс, социалист хамтын нөхөрлөлийн бусад оронд хязгааргүй үнэнч, хайртай байх үзлээр, хөрөнгөтний харгис үзэл суртлын нөлөөний эсрэг, марксизм-ленинизмд харш үзэл санааны эсрэг

шийдвэртэй тэмцэх үзлээр, олон улсын ажилчны болон үндэсний эрх чөлөөний хөдөлгөөн, орон бүхний хөдөлмөрчидтэй эв санааны нэгдэлтэй байх үзлээр хүмүүжүүлнэ»⁵³¹ гэж заасан нь ард түмний эх оронч үзлийн эх булаг байсан.

Улмаар МАХН-ын XVII их хуралд Ю. Цэдэнбалын тавьсан илтгэлдээ: "...нийгмийн тусын тулд цуцалтгүй хөдөлмөрлөх, хүн бүр социалист эх орноо хөгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах, империализм харгис хүчний аюул заналаас социалист ололтоо хамгаалахад гуйвалтгүй бэлэн байх, социалист нийгмийн гишүүд хаана хэзээ боловч үндсэрхэх үзэл, зөвлөлтийн эсрэг үзэлтэй эвлэршгүй тэмцэгч байх зэрэг үндсэн бүх асуудал бол хөдөлмөрчдийн социалист эх оронч үзлийн хүмүүжлийн салшгүй бүрэлдхүүн хэсэг мөн"⁵⁴² гэсэн шинэ зорилт нь ард түмний итгэл үнэмшил болж байсан. Энэхүү түүхэн үйл явцаас үзэхэд эх орны тухай ойлголтын тодорхойлогч гол хүчин зүйл нь байгаль, газар зүйн орчин, үндэсний хэл төдий бус, харин тухайн улсын газар нутаг дээр тогтнож байсан нийгэм, төрийн байгууламж, тухайн ард түмний амьдралын хэв маягтай салшгүй холбоотой болохыг баталж байна.

Шинэ цагийн Үндсэн хуулиар даяар олноо зарлан тунхаглагдсан "...Эх орондоо хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгэм цогцлуулан хөгжүүлэх эрхэм

зорилго" өнөөгийн Монголчуудын эх оронч үзлийн хууль эрх зүйн эх үндэс, "...улсынхаа тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг бататган бэхжүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёс, үндэснийхээ эв нэгдлийг эрхэмлэн дээдлэх, төрт ёс, түүх, соёлынхоо уламжлалыг нандигнан өвлөх, хүн төрөлхтөний соёл иргэншлийн ололтыг хүндэтгэн үзэх" нь⁵⁵³ гол арга зам нь болж байна.

Ардын багш, Гавьяат хуульч Б.Чимид "Үндсэн хуулийн, төрийн, ард түмний идеал гэж гаргаж ирэх ёстой. Идеал гэж Грек гаралтай, Францаар дамжсан үг. Утгачилбал, туйлын хүслэн гэж хэлж болох юм. Өмнө нь монголчууд социализм, коммунизм байгуулна гэсэн тэмүүлэлтэй байсан. Одоо олон ургальч үзэл гээд хүн бүрийн нэгдэх үзэл санаа, хүслэнгүй болчихсон хэрэг үү гэвэл тийм биш. Үндсэн хуулийн үзэл санаа бол тэр нэгтгэгч хүчин зүйл нь мөн. Үүнийг Үндсэн хуулийн нэг чиг үүрэг функц гэж ярьдаг. Тэрхүү чиг үүргээс хүмүүжүүлэх үүргийг онцгой байранд авч үзмээр санагдах болж, ахад нь. Газар, мал гэж хашгирах төдийг эх оронч гэдэг бус, харин өнгөрснөө дүгнэж, өнөөгөө байгуулж, ирээдүйгээ зөв төсөөлж буй тэр хүмүүсийг эх оронч гэж болно. Эрх зүйн өндөр соёлтой орны гол шүтээн нь Үндсэн хууль байдаг юм." гэсэн сургамжийг амьдралд хэрэгжүүлэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.⁵⁶¹

Улмаар Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулга мөрийн хөтөлбөртөө "Мянганаар өртөөлсөн Монгол үндэстний төрт ёс, түүх соёл, язгуур

⁵³ 1 МАХН-ын программ. УБ.1966 он. 16дахь тал

⁵⁴ 2 Ю.Цэдэнбал. МАХН-ын ХҮП их хуралд тавьсан МАХН-ын Төв Хорооны тайлан илтгэл. УБ.1976 он.

⁵⁵ 3 Монгол Улсын Үндсэн хууль. УБ. 1992 он.

⁵⁶ 1 "Зууны мэдээ" сонин. 2002.1.13.

уламжлал, орчин цагийн ололт амжилт, өрнөх ирээдүйн их хүслийн гурван цагийн хэлхээнд орших эх орныхоо тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт халдашгүй дархан байдал, ардчилал, эрх чөлөө, шударга ёсыг эрхэмлэн дээдэлж хөгжин бадарсан “ХҮЧИРХЭГ МОНГОЛ УЛС”-ыг цогцлоох Эх оронч Ерөнхийлөгч байна” гээд “Эв нэгдлийг эрхэмлэж, үндэсний эрх ашиг, эрх чөлөө, шударга ёсыг сахин хамгаалж, иргэнээ дээдлэх, эдийн засгаа сэргээж, аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх, экологийн тэнцвэрийг хангаж, газар нутгаа хамгаалах” хэмээн тунхагласан нь ард түмний итгэл найдвар, эх оронч үзлийг бадрааж байна.

Дүгнэлт.

Эх оронч үзэл бол тодорхой газар нутаг, эдийн засгийн болон соёлын нийтлэг, түүхийн уламжлал, зан сэтгэцийн онцлогтойгоор холбогдсон тодорхой ард түмэн, хүмүүсээс эх орноо хайрлах сэтгэлгээ учраас тэр нь үндэстний хөгжлийн түүхтэй салшгүй холбоотой бөгөөд улс үндэстэн

төлөвшихийн хирээр эх оронч үзлийн тухай ойлголт улам бүр тодорхой, эмх цэгцтэй үзэл санаа болж төрийн бодлого болон хөгждөг байна. Хүмүүний эх орноо гэсэн үзэл нийгмийн ухамсрын бие даасан тодорхой хэлбэр төдийгүй улс төр, ёс суртахуун, гоо зүй, эрхийн ухамсрын хэлбэрээр тодорхой илрэн харагддаг байна. Түүний улс төрийн тал нь гол төлөв нийгмийн гишүүдээс нийгэм төрийн байгууллагыг дээдлэн хүндэтгэх, гоо сайхны тал нь төрөлх нутгийн байгалийг сайхныг болон үндэстний соёлын сайн сайхан зүйлийг нандигнан хайрлах бодит үйлээр илэрдэг байна.

Ард олондоо эх оронч үзлийн тухай онолын ухамсар суулгаж, амьдралд бодит үйл хэрэг болгох нь урсгалаар биш тодорхой субъектээс зохион явуулах улс төр, хүмүүжил, соёл гэгээрүүлэх урт хугацааны зорилго чиглэлтэй, иж бүрэн, системтэй ажлын үр дүнд бий болдог гэдгийг амьдрал харуулж байна.